

OSVRTI I KOMENTARI

XXIII SVETSKA POPULACIONA KONFERENCIJA

Peking, 11-17. oktobar

Međunarodna unija za naučno proučavanje stanovništva (International Union for the Scientific Study of Population) je u saradnji sa Fondom za populacione aktivnosti Ujedinjenih nacija i Kineskom populacionom asocijacijom organizovala XXIII svetsku populacionu konferenciju. Na skupu je učestvovalo preko 500 demografa iz oko 80 zemalja sveta. Rad se odvijao u 4 plenarne sednice kao i 23 formalne i 44 informalne sesije. Teme se mogu grupisati u više velikih celina. To su deterministička osnova fertiliteta stanovništva, demografske posledice u zemljama u tranziciji, reproduktivno zdravlje, status žene, populaciona edukacija, stanje morbiditeta, implikacije starenja stanovništva, pitanja različite vrste vezana za međunarodne migracije, studije demografije, mogućnosti za aplikaciju rezultata demografske analize i primena matematičkih modela u demografiji. Tokom konferencije je održan i Simpozijum o populacionim pitanjima Kine kao i dve radionice. Prva u organizaciji Svetske zdravstvene organizacije, a druga pod vođstvom Međunarodne sociološke asocijacije. Organizovan je i okrugli sto "Tri godine posle Kaira". Konferencija je bila povod da se održi i sastanak direktora demografskih institucija da bi međusobno izmenili različite informacije, pre svih one vezane za teme i sadržaje projekata koji su u toku.

Konferenciju je otvorio Premijer Kine Li Peng potvrđujući veliki značaj koji ova država pridaje populacionom pitanju. On je podvukao pozitivne rezultate populacione politike Kine koja je uspela da stopu nataliteta smanji na 17 promila sa 33 koliko je iznosila u 1970. godini. Neposredno po otvaranju konferencije održane su prve dve plenarne sednice.

Predsjednik Međunarodne unije za naučno proučavanje stanovništva John Caldwell je na prvoj plenarnoj sednici izložio rad *Globalna tranzicija fertiliteta, potreba za jedinstvenom teorijom*. Osnovna teza njegovog papira je da nije bilo dve tranzicije fertiliteta stanovništva, jedna, spontana u razvijenim zemljama i druga, proizvod socijalnog inženjeringa, potpomognuta putem programa za planiranje porodice u zemljama u razvoju. Naprotiv, intervencija aktivista kao i intelektualne rasprave u okviru filozofskih, ekonomskih, religijskih i ideoloških debata kroz pisanu reč su uslovile pad fertiliteta stanovništva i na Zapadu i u Trećem svetu. Bitke su vođene, pre svega, oko legitimnosti odvajanja seksualnog akta od prokreativnog cilja i upotrebe metoda koji sprečavaju začecje. Dalje, pad fertiliteta se širio, po pravilu, od zemalja sa višim socioekonomskim nivoom ka zemljama mnogo nižeg razvoja i u XIX veku u Evropi i u drugoj polovini XX veka u zemljama u razvoju.

Svoje razmišljanje o jedinstvenoj prirodi pada fertiliteta u različitim sredinama je ilustrovao na primeru jedne razvijene zemlje, Engleske, i jedne zemlje u razvoju, Indije. Argumenti su istorijske prirode. Caldwell smatra da je veliki broj engleskih intelektualaca bio pod jakim uticajem Malthusa i njegovog prvog eseja iz 1798. godine, odnosno stava o pritisku stanovništva na prirodne resurse. Iznet je podatak o dvanaest glavnih aktivista i pisaca, pripadnika engleske elite, koji su se suprotstavljali visokoj stopi rasta stanovništva i bili promoteri kontrole rađanja. Prema Caldwellu i mnogi obrazovani ljudi Indije su prihvatili stav engleskih intelektualaca o rastu stanovništva. U tom kontekstu je napravljena hronologija važnih događaja do Nehruovog prihvatanja formulisanja programa za planiranje porodice 1952. godine. Počev od knjige P. K. Wattala "Populacioni problemi Indije" iz 1906. godine, preko obraćanja Margaret Sanger na godišnjem skupu "Sve žene Indije" 1936. godine do knjige Williama Vogta "Put ka preživljavanju" objavljene 1948. godine.

Autor je naveo više primera o naporima inteligencije u prvoj polovini XX veka da ubedi vlade siromašnih, visokonatalitetnih zemalja da sprovedu akcije s ciljem smanjivanja rađanja. Na primer, Sanger je na Svetskoj populacionoj konferenciji održanoj 1927. (posle koje je pristupljeno organizovanju Međunarodne unije za naučno proučavanje stanovništva) pozvao učesnike da se odrede prema problemu rasta stanovništva. Deo delegata je, podstaknut njegovim izlaganjem, osnovao jak pokret koji se zalagao za globalnu kontrolu populacionog rasta. Iste godine su Edward

Ross u eseju "Živimo na ograničenom prostoru" odnosno George Knibbs u knjizi "Senka budućnosti sveta ili populacione mogućnosti i posledice sadašnje stope rasta stanovništva na zemljinoj kugli" insistirali na intervenciji vlada za smanjivanje fertiliteta stanovništva. Ovi naponi nisu bili uspešni. Nekoliko faktora, po Caldwellu, je doprinelo da se prihvate argumenti za promociju kontrole rađanja u zemljama u razvoju: nastavak i razvoj intelektualne svesti; prihvatanje kontrole rađanja na Zapadu; suočavanje sa niskim nivoom fertiliteta stanovništva na Zapadu između 1930. i 1945. godine kao i očekivanje da će se ovaj proces nastaviti; brz rast stanovništva zemalja Trećeg sveta usled neočekivano brzog smanjivanja smrtnosti stanovništva; i proces sticanja nezavisnosti sveta u razvoju. Veliku ulogu u ohrabriranju Trećeg sveta da prihvati programe za planiranje porodice imali su Frank Notestein i grupa ljudi okupljena oko Princstonskog instituta za populaciona istraživanja.

Najveći broj istraživača, pak, shvata pad fertiliteta stanovništva kao dva samostalna procesa. Po Caldwellu, oni greše iz najmanje nekoliko razloga. Preovlađivanje ekonomskih nad socijalnim razmatranjem ovog fenomena, zanemarivanje istorijskog aspekta pokreta za planiranje porodice, i prenaplašavanje uloge demografa kao aktivista su najvažnije prepreke stvaranju jedinstvene teorije o fertilitetu.

Druga plenarna sednica bila je posvećena *Nauci o stanovništvu i njenoj istorijskoj ulozi na razmeđu dva veka*. Wu Cangping je ovu temu obradio sa tri aspekta. Prvo je ukazao na konstituisanje demografije kao nauke u XX veku. Podvukao je da, mada su se razmišljanja pa čak i populacione teorije javile rano u dugoj istoriji ljudske civilizacije, do Drugog svetskog rata se može govoriti pre o naučnom proučavanju stanovništva nego o postojanju demografije kao nauke. U drugoj polovini, pak, ovog veka socijalna potreba, pad fertiliteta ispod nivoa neophodnog za prosto obnavljanje generacija u razvijenim zemljama odnosno brz rast stanovništva u zemljama u razvoju, je uslovlila razvoj nauke o stanovništvu. On smatra da se nivo svake nauke, pa i demografije, mora posmatrati kroz mogućnost praktične primene njene teorije i metodologije. Otuda je doprinos demografije ocenio kao veliki. Naime, prezentirajući relevantne podatke iz različitih izvora, registra vitalnih događaja, popisa stanovništva, anketnih istraživanja i populacionih projekcija, nauka o stanovništvu je omogućila da mnogo ljudi u svetu

shvati kako sadašnji momenat i tendencije demografskog razvitka tako i vezu između populacionog faktora i socio-ekonomskog razvoja.

Drugi deo svog izlaganja Wu Cangping je posvetio rasprostranjenosti i promociji populacionih istraživanja u zemljama u razvoju, pre svega Indiji i Kini. Istaknuto je da je Indija prva zemlja u razvoju u kojoj je shvaćena potreba za populacionim istraživanjima. Doprinos Indije razvoju demografije, pored direktnih istraživačkih napora, ogledao se i kroz školovanje velikog broja stručnjaka iz drugih sredina u razvoju za rad u ovoj oblasti. Podvučeno je da je uspeh programa za planiranje porodice u Kini rezultat širenja demografskih znanja putem rada mnogobrojnih istraživačkih institucija kao i sprovođenjem populacione edukacije na različitim obrazovnim nivoima uključujući i univerzitetski.

Naglasak trećeg dela ove plenarne sesije bio je na izazovima i odgovornosti nauke o stanovništvu u neposrednoj budućnosti. Autor je pošao od stava da su mir i razvoj dva osnovna globalna zadatka odnosno da je populacioni faktor i direktno i indirektno povezan sa njima. Otuda se postavljaju visoki zahtevi pred nauku o stanovništvu u sledećem veku. Demografija se ne može zadovoljiti da odgovara samo na pitanja šta se dešava sa demografski relevantnim varijablama već mora da ide korak dalje i da pruža odgovore vezane za determinističku osnovu određenih pojava kao i da predlaže mere populacione politike koje su neophodne za menjanje društvenog ili individualnog ponašanja. Utvrđivanje optimalnog broja stanovnika u odnosu na resurse različite vrste je posebno istaknuto kao neposredni zadatak nauke o stanovništvu u svim zemljama.

Poslednjeg dana konferencije, neposredno pred zatvaranje, održane su još dve plenarne sednice. Treća plenarna sednica, komplementarna sa prethodnom, nosila je naziv *Populacione studije, socijalna obaveza i nova demografska realnost*. Jose Alberto Carvalho je izložio ovu temu. Počeo je svojim pesimističkim osećanjima vezanim za prvo učešće na jednom međunarodnom skupu demografa (Latinoameričkoj populacionoj konferenciji) održanom 1970. godine. Tada su demografi bili duboko podeljeni. Sa jedne strane su se nalazili demografi razvijenih zemalja koji su tvrdili da je razvijeni svet rešio svoje ekonomske i socijalne probleme i da je blizu vreme kada će dostići nulti populacioni rast za razliku od Trećeg sveta kome su preporučivali hitno prihvatanje kontrole rađanja za rešavanje socijalnih i ekonomskih problema. Demografi zemalja u

razvoju su, pak, smatrali da je brz rast stanovništva rezultat a ne uzrok siromaštva, i otuda da su se zalagali za ekonomski razvoj i socijalnu jednakost kao jedini način da se smanji fertilitet stanovništva. On je zatim podvukao da je danas, gotovo trideset godina kasnije, jasno da su svi pogrešili. Raširenost "antinatalitetnih normi, vrednosti i ponašanja" je uzrokovala da se rađanje u najvećem broju zemalja u razvoju smanji nezavisno od poboljšanja ekonomskih uslova i u odsustvu programa planiranja porodice kao i da se gotovo sve razvijene zemlje suoče sa negativnom stopom rasta stanovništva. U sledećim decenijama one zemlje Trećeg sveta koje karakteriše brz pad fertiliteta stanovništva će verovatno, takođe, iskusiti posledice negativnog prirodnog priraštaja. Otuda Carvalho smatra da demografi, mada ne potpuno zadovoljni teorijskim okvirom, treba da raspoložive instrumente usmere na identifikaciju i merenje demografskih posledica pada fertiliteta stanovništva, nezavisno od njegove determinističke osnove. Takođe, umesto pasivnog stava, demografi treba da iniciraju sprovedene ciljanih politika.

Carvalho je podsetio da zemlje u razvoju ne mogu da koriste posledične beneficije pada fertiliteta stanovništva kao i da će biti nemoćne da rešavaju nove teškoće, na primer porast starih lica u populaciji, jer se suočavaju sa problemom raširenog i intenzivnog siromaštva. Ova činjenica kao i pretpostavka da će siromaštvo ne samo opstati već i nastaviti da raste u neposrednoj budućnosti uslovljava, po mišljenju autora, interdisciplinarni pristup razumevanju mikro i makro faktora ovog fenomena, to jest razvoj "demografije siromaštva".

Na kraju je podvučeno da sva istraživanja i predlozi za političko delovanje moraju poštovati osnovna ljudska prava. Iskorišćena je prilika da se tri istaknu: sva ljudska bića su rođena slobodno i jednaka su u dostojanstvu i pravima; ljudska prava žena i devojčica su neotuđivi, sastavni i nedeljivi deo univerzalnih ljudskih prava; i svi parovi i pojedinci imaju pravo da slobodno i odgovorno odlučuju o broju i razmaku rađanja dece kao i na informacije, obrazovanje i sredstva da to čine.

Autor je sednicu završio podsećanjem na odgovornost demografa za razvoj nauke o stanovništvu i traženje rešenja za socijalne probleme sa kojima se u manjoj ili većoj meri suočava svaka sredina.

Demografska analiza starenja i dugovečnosti je bila tema četvrte plenarne sednice. James Vaupel je pokazao, koristeći podatke iz više razvijenih zemalja kao i zemalja u razvoju, impresivan napredak koji je ostvaren u preživljavanju starih lica uključujući i vrlo odmaklo životno doba u drugoj polovini XX veka, a specijalno poslednjih decenija. Takođe, uticaj smanjenja mortaliteta na rast populacije žena i muškaraca starih 60 i više godina sredinom devedesetih godina i sredinom idućeg veka, pod pretpostavkom nastavka, u istom smeri uz blag pomak, tendencija mortalita. Autor je, da bi podvukao pojavu eksplozije starih lica koja se očekuje, istakao primer Kine. U 1990. broj starih-starih lica iznosio je 2,3 miliona a u 2050. godini prema projekcijama očekuje se više od 80 miliona, odnosno populacija osoba starih 85 i više godina u Kini će premašiti ukupno stanovništvo današnje Nemačke.

Drugi deo svog izlaganja Vaupel je posvetio varijacijama u dužini života starih lica. Zapravo pokušao je da dā odgovor na pitanje zašto neki ljudi umiru sa 60, drugi sa 80, a vrlo malo osoba doživi 100 godina života? Pošto je napravio pregled literature vezane za determinante dugovečnosti, shvatio je da se suprotno očekivanju, veoma malo zna o ovoj temi koja hiljadama godina zaokuplja istraživačku pažnju. Takođe, sintetski je zaključio da je sigurno da je šansa da se doživi 80 godina starosti (ili 90 ili 100 godina) veća za žene nego muškarce, ljude rođene u ovom veku u odnosu na osobe rođene ranije, ljude rođene u razvijenim zemljama, i lica koja imaju neke povoljne gene kao što je ApoE 2 gen. Dalje, uvid u rezultate različitih istraživanja mu je omogućio da utvrdi da je dugovečnost verovatno uzrokovana uslovima života do 30. godine starosti, a posebno u detinjstvu i periodu in utero. Naveo je i rezultate studije blizanaca koji sugerišu da se samo oko 25% varijacija u dugovečnosti duguje individualnim genetskim varijacijama.

Na kraju, Vaupel je na osoben način želeo da podstakne demografe da se približe odgovoru na pitanje koje je postavljeno i da im ukaže na metodološka i konceptualna rešenja sa kojima raspolaže demografija načinivši studiju populacije automobila. Sitna znanja o smrtnosti različitih komplikovanih sistema, po mišljenju Vaupela, pomažu da se bolje istraže razlike u dugovečnosti ljudi.

Za razliku od formalnih i neformalnih sesija, tokom plenarnih sednica nije bila predviđena diskusija. To je svakako propust, utoliko pre što je organizator predvideo krupne teme.

Svakako najveći značaj konferencije je što su pokrenuta gotovo sva aktuelna pitanja nauke o stanovništvu danas kao i problemi demografskog razvitka kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju. Neka su postavljena po prvi put na ovakvom tipu sastanka, kao što su transformacija porodice iz perspektive deteta ili veza između religije i seksualnosti odnosno očinstvo i političke strategije.

Odgovori na pokrenuta pitanja su, međutim, dobijeni na različitim nivoima. Dominirao je pregledni pristup ili prezentiranje rezultata istraživačkih pokušaja anketnog tipa. Ona su, pak, pre svega bila vezana za zemlje u razvoju i uglavnom su davala sliku stanja, često bez ozbiljnih pokušaja da se dopre do neotkrivenih elemenata determinističke osnove. Otuda su, u kvalitativnom smislu, to skromni doprinosi. Izuzetak je predstavljalo iznošenje rezultata istraživanja o novim formama ponašanja vezanog za reprodukciju i porodicu sprovedenog u okviru Evropskog istraživanja fertiliteta i porodice. Vredan, pak, deo konferencije bila su sintetska uopštavanja određenih pitanja i diskusije koje su ona pokrenula. Pre svih priloga vezani za sličnosti i razlike u demografskoj tranziciji. Takođe, neka od pitanja su postavljana putem iznošenja niza kvantitativnih analitičkih priloga i time su nametnuta za dalja istraživanja. Na primer, podaci saopšteni u okviru sesije "Reverzibilni trend mortaliteta u Ruskoj Federaciji i zemljama istočne Evrope".

Mirjana Rašević

IV Međunarodna godišnja konferencija JUNIR
**ETNIČKI, RELIGIJSKI I KONFESIONALNI ODNOSI
NA BALKANU**

Niška Banja, 29-31. maj 1997.

Pažnja stručnjaka različitog profesionalnog i teorijskog usmerenja (pravnik, filozof, sociolog, psiholog, politikolog, istoričar, ekonomista, demografa, geografa i bogoslova) bila je usmerena na razmatranje etničkih, religijskih i konfesionalnih specifičnosti kao izazova